

Τρία

Μπορούσε να δει την εικόνα του Γιου της, ο οποίος ζούσε στην άλλη άκρη της γης και μπορούσε να τη δει κι αυτός ... 'Τι συμβαίνει, αγαπητό μου αγόρι;' ... 'Θέλω να έρθεις να με δεις.' 'Μα μπορώ να σε δω!' αναφώνησε εκείνη. 'Τι παραπάνω θες;' ... 'Βλέπω κάτι σαν εσένα ... αλλά δεν βλέπω εσένα. Ακούω κάτι σαν εσένα μέσα από το τηλέφωνο, αλλά δεν ακούω εσένα.' Ο αστάθμητος ενθουσιασμός, εκφρασμένος από τη ξεπερασμένη φιλοσοφία σαν η πραγματική ουσία των σχέσεων, αγνοήθηκε από τη μηχανή.

E. M. Forster, 'The Machine Stops'¹

Οι καλλιτέχνες βλέπουν πιο μπροστά από την εποχή τους. Έτσι, αμέσως μετά την αρχή του περασμένου αιώνα, ο E. M. Forster οραματιζόταν και μελαγχολούσε για μια εποχή, στην οποία οι άνθρωποι θα μπορούσαν να κάθονται στα δωμάτιά τους για όλη τους τη ζωή, κρατώντας την επαφή με τον κόσμο ηλεκτρονικά. Τώρα έχουμε σχεδόν φτάσει σε αυτό το στάδιο του πολιτισμού μας. Μπορούμε να είμαστε ενήμεροι για τα πιο πρόσφατα γεγονότα, που συμβαίνουν στον κόσμο, να ψωνίσουμε, να κάνουμε έρευνα, να επικοινωνούμε με την οικογένειά μας, τους φίλους και τους συναδέλφους μας, να γνωρίζουμε κόσμο, να παίζουμε παιχνίδια, να ελέγχουμε τηλεχειριζόμενα ρομπότ κι όλα αυτά να τα κάνουμε χωρίς να βγαίνουμε από το δωμάτιό μας. Όταν είμαστε απασχολημένοι με τέτοιες δραστηριότητες, τα σώματά μας φαίνεται να μην παίζουν κανένα ρόλο και η σκέψη μας φαίνεται να είναι παρούσα οπουδήποτε τα ενδιαφέροντά μας μάς πηγαίνουν.²

Όπως έχουμε δει, κάποιοι ζηλωτές είναι ενθουσιασμένοι από το γεγονός ότι, χάρη στην πρόοδο για την επίτευξη μιας τέτοιας τηλεπαρουσίας, είμαστε έτοιμοι να ξεφορτωθούμε τα τοποθετημένα σώματά μας και να γίνουμε πανταχού παρόντες και, επιτέλους, αθάνατοι. Άλλοι όμως ανησυχούν από το γεγονός ότι, αν μένουμε κλεισμένοι στα δωμάτιά μας και σχετιζόμαστε με τον άλλο κόσμο και τους άλλους ανθρώπους μόνο μέσω του Δικτύου, θα γίνουμε απομονωμένοι και καταθλιπτικοί, όπως έχει ήδη επιβεβαιώσει και η μελέτη του Carnegie-Mellon, για την οποία μιλήσαμε στην εισαγωγή.

Μια άλλη πιο πρόσφατη και πιο αναλυτική μελέτη του Πανεπιστημίου του Stanford έχει κι αυτή επιβεβαιώσει την απομόνωση, χωρίς όμως να έχει ασχοληθεί με το θέμα της μοναξιάς και της κατάθλιψης. Οι *New York Times* αναφέρουν:

Σε αντίθεση με τη μελέτη του Carnegie-Mellon, η οποία εστιάστηκε σε ψυχολογικά και συναισθηματικά ζητήματα, στην έρευνα του Stanford έγινε μια προσπάθεια να δοθεί μια ευρύτερη δημογραφική εικόνα της χρήσης του Internet και της ενδεχόμενης επιρροής του στην κοινωνία ... Ο κύριος Nie [ο διευθυντής της έρευνας] ισχυρίστηκε ότι το Internet δημιουργούσε ένα ευρύτερο νέο κύμα κοινωνικής απομόνωσης στις Ηνωμένες Πολιτείες και αφύπνιζε το φάντασμα ενός εξατομικευμένου κόσμου χωρίς ανθρώπινη επαφή ή συναισθήματα.³

Οι ερευνητές του Stanford, όπως και οι χορηγοί της έρευνας του Carnegie-Mellon, αντιμετώπισαν με έκπληξη τα ευρήματα των μελετών τους. Παραπονιούνται ότι κανείς δεν προσπαθεί να κοιτάξει μπροστά από αυτό που, αν μη τι άλλο, θα χάσουμε, όταν περιοριστούμε σε ασώματες αλληλεπιδράσεις. “Κανείς δεν θέτει τα προφανή ερωτήματα για τον κόσμο, που θα ζήσουμε, όταν το Internet γίνει πανταχού παρόν”, είπε ο κύριος Nie.⁴ Αφού αυτό ακριβώς προσπαθούμε εμείς να κάνουμε στο βιβλίο αυτό, ας δούμε πού θα καταλήξουμε διερευνώντας αυτά τα ερωτήματα.

Οι εραστές του Internet ισχυρίζονται ότι σύντομα θα μπορούμε να ζούμε τις ζωές μας μέσω ενός τεράστιου δικτύου, που θα γίνεται όλο και πιο πυκνό σαν ένας ιστός ή σαν ένας αόρατος ωκεανός, στον οποίο θα κολυμπάμε. Το βλέπουν αυτό σαν μια μεγάλη ευκαιρία. Το περιοδικό *Wired* μας λέει:

Η αλληγορία του σήμερα είναι το δίκτυο – μια τεράστια ανοικτή έκταση από κόμβους συνδεδεμένους μεταξύ τους με σκούρες κενές τρύπες ανάμεσά τους. Αλλά καθώς τα νήματα αναπόφευκτα δένονται όλο και πιο σφικτά μεταξύ τους, το πλέγμα αυτό θα απλωθεί σαν ένα υφαντό και τότε – χωρίς οποιαδήποτε κενά στο εσωτερικό του – σαν μια ολότελα διαπεραστική παρουσία, παντοδύναμη και συνάμα κοινότυπη ... Σύμφωνα με τον Eric Brewer, ειδικό στην ασφάλεια των υπολογιστών και στους παράλληλους υπολογισμούς, θα είναι ‘μια γιγάντια, σε μεγάλο βαθμό αόρατη, υποδομή που θα κάνει τη ζωή μας καλύτερη.’⁵

Δεδομένου ότι πολλοί άνθρωποι τώρα συμφωνούν ότι, όπως πάνε τα πράγματα, σύντομα θα ζούμε τις ζωές μας μέσα από μια τέτοια τεράστια αόρατη, διασυνδεδεμένη υποδομή, πρέπει σίγουρα να αναρωτηθούμε για το εξής: Θα γίνει πράγματι η ζωή μας καλύτερη; Τι θα κερδίζαμε και τι, αν μη τι άλλο, θα χάναμε, αν έπρεπε να εγκαταλείψουμε τα τοποθετημένα σώματά μας σε αντάλλαγμα με μια πανταχού παρούσα τηλεπαρουσία στον κυβερνοχώρο; Μπορούμε να σπάσουμε αυτή την ερώτηση σε δυο μέρη: Πώς η σχέση μας με τον κόσμο μέσω της τηλετεχνολογίας επηρεάζει τη συνολική αίσθησή μας της πραγματικότητας; Και τι, αν μη τι άλλο, χάνεται, όταν οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπινων όντων διαμεσολαμβάνονται από την τηλετεχνολογία; Για να απαντήσουμε σε αυτές τις ερωτήσεις, πρέπει πρώτα να εξετάσουμε την πιο γενική ερώτηση: Τι είναι η τηλεπαρουσία και τι σχέση έχει με την καθημερινή εμπειρία της παρουσίας μαζί με πράγματα και ανθρώπους;

Στη νεωτερικότητα, η τάση είναι να αναρωτιέται κανείς πώς μπορεί ποτέ να βγει έξω από την εσωτερική, ιδιωτική, υποκειμενική εμπειρία, για να μπορέσει να ζήσει την παρουσία των πραγμάτων και των ανθρώπων του εξωτερικού κόσμου; Ενώ αυτό φαίνεται να αποτελεί τώρα ένα σημαντικό ερώτημα, δεν είχε πάντα αντιμετωπιστεί σοβαρά. Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν τα ανθρώπινα όντα σαν άδεια κεφάλια στραμμένα προς τον κόσμο. Ο Άγιος Αυγουστίνος είχε δουλέψει σκληρά, για να πείσει τους ανθρώπους ότι είχαν εσωτερική ζωή. Στις *Εξομολογήσεις* του καταλήγει να σχολιάζει το καταπληκτικό γεγονός του τρόπου της ανάγνωσης, που έκανε ο Άγιος Αμβρόσιος. “Όταν ο Άγιος αυτός διάβαζε, τα μάτια του σάρωναν τη σελίδα και η καρδιά του εξερευνούσε το νόημα, αλλά η φωνή του ήταν σιωπηλή και η γλώσσα του ακίνητη.”⁶ Όμως η ιδέα ότι υπήρχε ο εσωτερικός κόσμος δεν είχε στην πραγματικότητα επικρατήσει πριν από τις αρχές του 17^{ου} αιώνα, όταν τρεις επιρροές οδήγησαν τον Καρτέσιο (René Descartes) να κάνει το σύγχρονο διαχωρισμό μεταξύ του περιεχόμενου της σκέψης και του υπόλοιπου της πραγματικότητας.

Πρώτα απ' όλα, τα όργανα όπως το τηλεσκόπιο και το μικροσκόπιο διεύρυναν τις αντιληπτικές ικανότητες του ανθρώπου, αλλά μαζί με μια τέτοια έμμεση πρόσβαση ερχόντουσαν και οι αμφιβολίες για την αξιοπιστία του τι μπορεί κανείς να δει μέσω τέτοιων προσθετικών οργάνων. Η εκκλησία αμφισβήτησε την ανακάλυψη του Γαλιλαίου για τις ηλιακές κηλίδες και, όπως μας λέει ο Ian Hacking, 'ακόμη και στα 1860 υπήρχαν σοβαρές δημόσιες συζητήσεις για το κατά πόσο τα σφαιρίδια, που μπορούσε να δει κανείς μέσα από ένα μικροσκόπιο, ήταν τεχνικά κατασκευάσματα του οργάνου ή ήταν αυθεντικά στοιχεία ζωικής ύλης (ενώ ήταν πράγματι τεχνικά κατασκευάσματα)'.⁷

Την εποχή εκείνη, τα ίδια τα αισθητήρια όργανα γίνονταν κατανοητά σαν μετατροπείς, που έφερναν την πληροφορία στον εγκέφαλο. Ο Καρτέσιος πρωτοπόρησε σε αυτή την έρευνα με μια θεωρία για το πώς το μάτι ανταποκρινόταν στο φως και περνούσε την πληροφορία στον εγκέφαλο μέσω 'μικρών ινών του οπτικού νεύρου'.⁸ Παρόμοια, ο Καρτέσιος κατάλαβε ότι άλλα νεύρα έφερναν την πληροφορία για το σώμα στον εγκέφαλο και από εκεί στο μυαλό. Ο Καρτέσιος πίστευε ότι αυτό έδειχνε πως η πρόσβασή μας στον κόσμο ήταν έμμεση, δηλαδή, ότι τα πράγματα δεν ήταν ποτέ άμεσα παρόντα σε μας.

Στη συνέχεια, προχώρησε ακόμη πιο πέρα και χρησιμοποίησε τις μαρτυρίες των ανθρώπων στερούμενων κάποιο άκρο του σώματός τους, για να αμφισβητήσει την φαινομενικά άμεση εμπειρία ότι έχουμε σώματα:

Με έχουν διαβεβαιώσει άνθρωποι, των οποίων το χέρι ή το πόδι ήταν ακρωτηριασμένο, ότι τους φαινόταν περιστασιακά να νοιώθουν πόνο στο όργανο που είχαν χάσει – κάνοντάς με έτσι να σκεφτώ ότι δεν μπορούσα να είμαι απολύτως σίγουρος ότι ένας πόνος από τον οποίο υπέφερα οφειλόταν πράγματι στο μέρος του σώματος, όπου έμοιαζε να το νοιώθω.⁹

Έτσι, ο Καρτέσιος, συμπέρανε ότι δεν είμαστε ποτέ παρόντες στον κόσμο ή ακόμη και στα ίδια μας τα σώματα, αλλά ότι όλα αυτά που μπορούμε απ' ευθείας να βιώσουμε είναι το περιεχόμενο του ίδιου μας του μυαλού. Και, πράγματι, εμβαθύνοντας στο φιλοσοφικό στοχασμό, φαίνεται ότι πρέπει να συμφωνήσουμε με τον Καρτέσιο. Μας φαίνεται ότι δεν έχουμε άμεση πρόσβαση στον εξωτερικό κόσμο, αλλά μονάχα στις δικές μας ατομικές, υποκειμενικές εμπειρίες.

Αν αυτή ήταν η πραγματική μας κατάσταση, τότε η διαμεσολαβούμενη πληροφορία για απομακρυσμένα αντικείμενα και ανθρώπους, η οποία θα μας μεταδιδόταν μέσα από το Internet ως τηλεπαρουσία, θα ήταν τόσο παρούσα όσο οτιδήποτε άλλο μπορεί να είναι. Αλλά, σε απάντηση στον ισχυρισμό του Καρτέσιου ότι όλη μας η εμπειρία από τον κόσμο είναι έμμεση, οι πραγματιστές, όπως ο William James και ο John Dewey, έδιναν έμφαση στο γεγονός ότι η κρίσιμη ερώτηση ήταν αν η σχέση μας με τον κόσμο ήταν αυτή ενός ασώματος αποστασιοποιημένου θεατή ή ενός εμπλεκόμενου ενσώματου δράστη. Στην ανάλυσή τους, αυτό που μας δίνει την αίσθηση ότι είμαστε σε άμεση επαφή με την πραγματικότητα ήταν ότι μπορούμε να ελέγξουμε τα γεγονότα του κόσμου και να αντιληφθούμε τις αναδράσεις για αυτά που έχουμε κάνει.

Αλλά ακόμη κι αυτό το είδος ελέγχου και ανάδρασης δεν είναι αρκετό, για να δώσει στον άνθρωπο μια αίσθηση άμεσης επαφής με την πραγματικότητα. Όταν ελέγχουμε

ένα ρομπότ με καθυστερημένη ανάδραση, σαν το βραχίονα Telegarden του Ken Goldberg¹⁰ ή τον Εξερευνητή του Άρη, αυτό που βλέπουμε στην οθόνη θα φαίνεται να έχει διαμεσολαβηθεί από τον απομακρυσμένο μας εξοπλισμό και, επομένως, δεν θα είναι πραγματικά τηλεπαρόν.

Όμως, υπάρχει μια περίπτωση αλληλεπιδραστικού ρομποτικού ελέγχου, στην οποία μπορούμε να αντιμετωπίσουμε με επιδεξιότητα πράγματα και ανθρώπους σε πραγματικό χρόνο. Τότε, όπως, για παράδειγμα, σε μια λαπαροσκοπική χειρουργική επέμβαση, ο γιατρός αισθάνεται τον εαυτό του παρόντα εκεί που βρίσκεται το ρομπότ ή όπως οι τυφλοί νοιώθουν τους εαυτούς τους παρόντες στην άκρη του μπαστουιού τους. Αλλά ακόμη και μολονότι ο αλληλεπιδραστικός έλεγχος και οι αναδράσεις μπορούν να μας δώσουν την αίσθηση ότι είμαστε κατ' ευθείαν σε επαφή με τα αντικείμενα που χειριζόμαστε, μπορεί πάλι να μας μείνει μια ασαφή αίσθηση ότι δεν βρισκόμαστε σε επαφή με την πραγματικότητα. Κάτι σχετικό με την απόσταση υποσκάπτει ακόμα την αίσθησή μας της άμεσης παρουσίας.

Μπορεί να σκεφτεί κανείς ότι αυτό που λείπει από την εμπειρία μας όπως καθόμαστε ασφαλείς στο σπίτι ελέγχοντας από απόσταση το αυτοκίνητό μας, για παράδειγμα, είναι μια διαρκής ετοιμότητα για επικίνδυνες εκπλήξεις. Το να αποφεύγουμε εξαιρετικά επικίνδυνες καταστάσεις είναι ακριβώς ο λόγος για τον οποίο αναπτύχθηκαν αρχικά τα ελεγχόμενα από απόσταση οχήματα που εξερευνούν πλανήτες και τα εργαλεία για τον χειρισμό ραδιενεργών ουσιών. Αλλά στον καθημερινό κόσμο, τα σώματά μας βρίσκονται πάντα σε εν δυνάμει επικίνδυνες καταστάσεις. Έτσι, όταν είμαστε στον πραγματικό κόσμο, όχι μόνο ως μυαλά αλλά ως ενσώματα τρωτά ανθρώπινα όντα, πρέπει διαρκώς να είμαστε έτοιμοι για επικίνδυνες εκπλήξεις. Ίσως όταν αυτή η αίσθηση της τρωτότητας είναι απύσχα, η συνολική μας εμπειρία γίνεται αισθητή ως μη πραγματική, ακόμη κι αν, μπλεγμένοι σε ένα είδος διαδραστικής οθόνης super-Imax, ταλαντευόμαστε μπρος πίσω όπως γέρνει το αυτοκίνητό μας σε επικίνδυνες στροφές. Αλλά δεν έχουν δίκιο σε αυτό το σημείο οι υποστηρικτές του θριάμβου της τεχνολογίας όπως οι Extropians; Δεν θα μπορούσαμε να αναπτύξουμε έναν τεχνολογικά ελεγχόμενο κόσμο τόσο καθυποταγμένο ώστε το να φυλασσόμαστε όλη την ώρα δεν θα ήταν πλέον απαραίτητο; Και αυτό, παρ' όλα αυτά, δεν θα έμοιαζε πραγματικός;

Ο Maurice Merleau-Ponty προσπάθησε να απαντήσει αυτή την ερώτηση και να ανασκευάσει τον Καρτέσιο, περιγράφοντας ακριβώς αυτό που μας δίνει την αίσθησή μας του κόσμου που βρίσκεται άμεσα παρών σε μας. Υποστηρίζει ότι υπάρχει μια πιο βασική μορφή ανάγκης από την ανάγκη για ασφάλεια- μια ανάγκη την οποία δεν μπορούμε να αποποιηθούμε όσο έχουμε σώματα. Πρόκειται για την ανάγκη να έχει κανείς αυτό που ο Merleau-Ponty καλεί ως βέλτιστη λαβή στον κόσμο. Ο Merleau-Ponty σημειώνει ότι όταν κοιτάμε κάτι, τείνουμε, χωρίς να το σκεφτόμαστε, να βρίσκουμε την καλύτερη απόσταση ώστε να συλλάβουμε και το αντικείμενο σαν σύνολο και τα διαφορετικά μέρη του. Όταν αντιλαμβανόμαστε κάτι, τείνουμε να το κρατήσουμε με τέτοιο τρόπο ώστε να έχουμε την καλύτερη λαβή αυτού.

Ο Merleau-Ponty λέει:

Για κάθε αντικείμενο, όπως και για κάθε εικόνα σε μια γκαλερί τέχνης, υπάρχει μια βέλτιστη απόσταση από την οποία πρέπει να το δούμε: ... σε μικρότερη ή μεγαλύτερη απόσταση έχουμε μια θολή αντίληψη εξ' αιτίας υπερβολής ή

ανεπάρκειας. Επομένως, τείνουμε προς το ανώτατο όριο της ορατότητας και ψάχνουμε μια καλύτερη εστίαση όπως με το μικροσκόπιο.¹¹

Σύμφωνα με τον Merleau-Ponty το σώμα είναι που ψάχνει αυτό το βέλτιστο:

Το σώμα μου είναι συνδεδεμένο με τον κόσμο όταν η αντίληψή μου παρουσιάζει ένα θέαμα όσο πιο ποικίλο και καθαρά διαρθρωμένο γίνεται, και όταν οι κινητήριοι σκοποί μου, όπως ξεδιπλώνονται, λαμβάνουν τις απαντήσεις που περιμένουν από τον κόσμο. Αυτή η μέγιστη οξύτητα αντίληψης και δράσης, οδηγεί καθαρά σε ένα αντιληπτικό *υπόβαθρο*, μια βάση της ζωής μου, ένα γενικό περιβάλλον στο οποίο το σώμα μου μπορεί να συνυπάρξει με τον κόσμο.¹²

Έτσι, η αοριστία της εμπειρίας αποτελεί το έναυσμα της αντίληψης και οι αντιληπτικές μας ικανότητες χρησιμεύουν στο να κάνουν προσδιορίσιμα αντικείμενα ικανοποιητικά προσδιορισμένα για μας ώστε να έχουμε μια βέλτιστη λαβή αυτών. Επιπλέον, δεν θα θέλαμε να εξελιχθούμε πέρα από την τάση των σωμάτων μας να κινούνται ώστε να βρουν μια λαβή του κόσμου αφού αυτή η τάση είναι που αρχικά μας οδηγεί να οργανώσουμε την εμπειρία μας σε εμπειρία σταθερών αντικειμένων. Χωρίς την διαρκή μας αίσθηση της αβεβαιότητας και της αστάθειας του κόσμου μας και την συνεχή κίνηση να την υπερνικήσουμε, δεν θα είχαμε καθόλου σταθερό κόσμο.¹³

Ο καθένας από μας δεν είναι μόνο ένα ενεργό σώμα που αντιμετωπίζει τα πράγματα, αλλά ως ενσώματοι, ο καθένας μας, βιώνει μια διαρκή ετοιμότητα να αντιμετωπίζει τα πράγματα γενικά, που φτάνει πέρα από την ετοιμότητά μας να αντιμετωπίσουμε οποιοδήποτε συγκεκριμένο πράγμα. Ο Merleau-Ponty ονομάζει αυτή την ενσώματη ετοιμότητα ως *Urdoxa*¹⁴ ή 'αρχέγονη πίστη' στην πραγματικότητα του κόσμου. Αυτό είναι που μας δίνει την αίσθησή μας της άμεσης παρουσίας των πραγμάτων. Έτσι, για να υπάρχει μια αίσθηση παρουσίας στην τηλεπαρουσία, κάποιος δεν θα έπρεπε μόνο να είναι ικανός να έχει μια λαβή των εξ αποστάσεως πραγμάτων. Θα έπρεπε να έχει μια αίσθηση του πλαισίου αναζητώντας τη σταθερή ετοιμότητα για να έχει τη λαβή του οτιδήποτε εμφανίζεται.

Αυτή την αίσθηση του να είμαστε εμβαπτισμένοι σε ένα κόσμο τον οποίο είμαστε προορισμένοι να αντιμετωπίσουμε, είναι ευκολότερο να τη δούμε αν αντιπαραθέσουμε την εμπειρία μας της άμεσης παρουσίας άλλων ανθρώπων, με την τηλεπαρουσία όπως στην τηλεδιάσκεψη. Οι ερευνητές που αναπτύσσουν μηχανήματα που παρέχουν τηλεπαρουσία ελπίζουν να επιτύχουν μια ολοένα και μεγαλύτερη αίσθηση του να βρίσκεται πράγματι κανείς στην παρουσία απομακρυσμένων ανθρώπων και γεγονότων εισάγοντας τηλεόραση υψηλής ανάλυσης και περιβάλλοντα ήχο, και προσθέτοντας κανάλια αφής και οσμής. Οι επιστήμονες συμφωνούν πως 'η πλήρης τηλεπαρουσία απαιτεί ένα διαφανές σύστημα οθόνης, εικόνα υψηλής ανάλυσης και ευρύ πεδίο όρασης, μια πολλαπλότητα καναλιών ανάδρασης (οπτικής καθώς και ακουστικής και απτής πληροφορίας, και ακόμη περιβαλλοντολογικών δεδομένων όπως επίπεδο υγρασίας και θερμοκρασία αέρος), και μια συνέπεια της πληροφορίας μεταξύ αυτών'.¹⁵ Υποθέτουν ότι όσο πιο πολλά μας δίνει μια τέτοια πολυκαναλική, πραγματικού χρόνου, διαδραστική συζευκτική τεχνολογία, τόσο περισσότερη αίσθηση έχουμε της πλήρους παρουσίας απομακρυσμένων πραγμάτων και ανθρώπων.

Αλλά ακόμη και μια τέτοια πολυκαναλική προσέγγιση μπορεί να μην είναι αρκετή. Δύο ρομποτιστές στο Berkeley ο John Canny και ο Eric Paulos κριτικάρουν την προσπάθεια να αναλυθεί η αλληλεπίδραση ανθρώπου με άνθρωπο σε ένα σύνολο επικοινωνιακών καναλιών ανεξάρτητων του πλαισίου όπως βίντεο, ήχου, αφής κ.λ.π. Τονίζουν ότι δύο ανθρώπινα όντα που συνομιλούν πρόσωπο με πρόσωπο εξαρτώνται από έναν περίπλοκο συνδυασμό κινήσεων των ματιών, κίνησης του κεφαλιού, χειρονομιών και στάσης και έτσι αλληλεπιδρούν με ένα πολύ πιο πλούσιο τρόπο από αυτόν που αντιλαμβάνονται οι περισσότεροι ρομποτιστές.¹⁶ Οι μελέτες τους προτείνουν ότι μια ολιστική αίσθηση ενσώματης αλληλεπίδρασης μπορεί κάλλιστα να είναι αποφασιστική σε καθημερινές ανθρώπινες συναντήσεις και ότι αυτή η *διασωματικότητα* όπως την αποκαλεί ο Merleau-Ponty δεν μπορεί να συλληφθεί προσθέτοντας μεταξύ τους, τρισδιάστατες εικόνες, στερεοφωνικό ήχο, τηλεχειριζόμενο ρομποτικό έλεγχο και λοιπά

Αυτό ακριβώς που λείπει, μπορούμε να το δούμε αν επιστρέψουμε στο θέμα της μάθησης από απόσταση. Τελειώσαμε το προηγούμενο κεφάλαιο διερωτώμενοι αν η παρουσία του δασκάλου που απαιτείται για πλήρη μάθηση, θα μπορούσε να κερδισθεί από την τηλεπαρουσία. Είμαστε τώρα σε θέση να προτείνουμε μια απάντηση στο ερώτημα αυτό. Αλλά αντί να δούμε τα έξι στάδια της απόκτησης ικανοτήτων από την σκοπιά του μαθητή, θα δούμε τη μάθηση από την πλευρά του δάσκαλου και θα αναρωτηθούμε τι, αν μη τι άλλο, χάνει ο δάσκαλος προσπαθώντας να διδάξει τις επιδεξιότητες από απόσταση;

Αν ο δάσκαλος είναι μόνο μια βιντεοκασέτα εγγραφής, τότε δεν υπάρχει καθόλου τηλεπαρουσία και ένα μεγάλο ποσό σίγουρα χάνεται. Για παράδειγμα, αν ο κίνδυνος είναι σημαντικός για τη διαδικασία της μάθησης, τότε όταν ο δάσκαλος και η τάξη είναι μαζί παρόντες, διατρέχουν και οι δύο έναν κίνδυνο ο οποίος δεν υπάρχει όταν δεν αλληλεπιδρούν-ο μαθητής κινδυνεύει να κληθεί να αποδείξει την γνώση του στο αντικείμενο της διάλεξης και ο δάσκαλος κινδυνεύει να ερωτηθεί μια ερώτηση που δεν μπορεί να απαντήσει. Αν πρόκειται για αυτή την περίπτωση, τότε μπορεί να σημαίνει ότι η εξ' αποστάσεως διδασκαλία όχι μόνο μπορεί να παράγει φτωχότερες ευκαιρίες για μάθηση αλλά μπορεί να παράγει φτωχότερους δασκάλους.

Είναι αλήθεια ότι σκεφτόμαστε τους καθηγητές που διδάσκουν τους μαθητές αλλά υπάρχει ακόμη η περίπτωση όπου σε ένα αλληλεπιδραστικό περιβάλλον μιας τάξης, οι μαθητές διδάσκουν τον δάσκαλο. Ο δάσκαλος μαθαίνει ότι κάποια παραδείγματα λειτουργούν ή όχι, ότι κάποιο υλικό πρέπει να παρουσιαστεί διαφορετικά από άλλα, ότι απλά έχει λάθος για κάποιο γεγονός ή θεωρία, ή ακόμη ότι υπάρχει καλύτερος τρόπος να δει την όλη ερώτηση. Λέγεται ότι ένα 'καλό πανεπιστήμιο' είναι αυτό που έχει δασκάλους και μαθητές, αλλά ένα 'σπουδαίο πανεπιστήμιο' είναι αυτό που έχει μόνο μαθητές. Αν είναι έτσι, η παθητική εκπαίδευση από απόσταση, αφαιρώντας τον κίνδυνο στη μάθηση και τη διδασκαλία, στερεί μαθητές και δασκάλους από αυτό που είναι το πιο σημαντικό, δηλαδή το να μάθουν πώς μαθαίνει κανείς.

Η πρόκληση είναι η μάθηση, ζωντανή, αλληλεπιδραστική, με βίντεο και από απόσταση, αν και δεν είναι αυτή η χρήση του Ιστού την οποία οι διαχειριστές βρίσκουν αποτελεσματική όσον αφορά το κόστος και επομένως ελκυστική. Ακόμη, είναι το μόνο είδος της τεχνολογίας που θα μπορούσε να παράγει τηλεπαρουσία. Ο David Blair σκέφτηκε πολύ πάνω στην εμπειρία του της παρουσίας των μαθητών

στην τάξη και της αλληλεπιδραστικής τηλεδιδασκαλίας. Να κάποιες από τις παρατηρήσεις του.

Αρχικά, ενημερώνομαι συχνά για πολλά πράγματα που συμβαίνουν στην τάξη ενώ ταυτόχρονα ένας μαθητής κάνει μια ερώτηση ή κάποιο σχόλιο. Μερικές φορές όταν ένας μαθητής κάνει μια ερώτηση μπορώ να δω, περιφερειακά, άλλους μαθητές που κουνάνε τα κεφάλια τους συμφωνώντας με την ερώτηση. Αυτό θα έδειχνε ότι η ερώτηση του μαθητή είναι σημαντική και για την υπόλοιπη τάξη και έτσι θα έπρεπε να την απαντήσω όσο πληρέστερα γίνεται. Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά το φάσμα της προσοχής, μπορώ συχνά να δω, ξανά περιφερειακά, όταν οι μαθητές βαριούνται ή κοιμούνται ή μιλάνε μεταξύ τους. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να ανεβάσω το ρυθμό της διάλεξης και να προσπαθήσω να ξανακερδίσω την προσοχή τους. Στην διδασκαλία μαθητών από απόσταση δεν μπορώ να ελέγξω πού δείχνει η κάμερα και σε τι εστιάζει, με τον τρόπο που ελέγχω αυτό που τραβά την έμπειρη προσοχή μου όταν η τάξη βρίσκεται μπροστά μου.

Δεύτερον όταν κάνω διάλεξη, επιλέγω την θέση που είναι πιο άνετη ή πιο κατατοπιστική κατά τη γνώμη μου-μια θέση που μπορεί να είναι διαφορετική από διάλεξη σε διάλεξη και μπορεί ακόμη και να αλλάζει και κατά τη διάρκεια μιας διάλεξης. Ίσως αυτό να είναι παρόμοιο με την έννοια του Merleau-Ponty της βέλτιστης λαβής. Για να βρω τη θέση αυτή απαιτείται να μπορώ να κινηθώ τριγύρω κατά τη διάρκεια της διάλεξης, μερικές φορές πλησιάζοντας κοντά στους μαθητές και μερικές φορές απομακρυνόμενος από αυτούς.

Τελικά, πολλή από την αίσθηση που έχω για την άμεση παρουσία μαθητών στην τάξη προέρχεται από την ικανότητά μου να έχω οπτική επαφή με αυτούς. Η εμπειρία μου με την τεχνολογία του CU-CMe στους υπολογιστές είναι ότι δεν μπορείς να έχεις οπτική επαφή μέσω ενός οπτικού καναλιού, όσο καλή κι αν είναι η αναμετάδοση. Για να δω τον άλλο στα μάτια, θα έπρεπε να κοιτάξω κατ' ευθείαν μέσα στην κάμερα αλλά τότε δεν θα μπορούσα να δω τα μάτια του άλλου αφού για να το κάνω αυτό θα έπρεπε να γυρίσω από την κάμερα, στην εικόνα του μαθητή στην οθόνη. Μπορείς να δεις την κάμερα ή την οθόνη αλλά όχι και τα δύο μαζί.¹⁷

Αυτό που χάνεται λοιπόν στην τηλεπαρουσία, είναι η δυνατότητα του ελέγχου της κίνησης του σώματός μου έτσι ώστε να έχω καλύτερη λαβή του κόσμου.

Αυτό που επίσης χάνεται ακόμη και στο αλληλεπιδραστικό βίντεο, είναι η αίσθηση του πλαισίου. Στην διδασκαλία, το πλαίσιο είναι η διάθεση μέσα στην αίθουσα. Γενικά, η διάθεση ορίζει το πως οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται αυτό που βιώνουν. Το σώμα μας είναι αυτό που μας επιτρέπει να συντονιστούμε με την διάθεση. Ρωτήστε τον εαυτό σας, αν ήσασταν τηλεθεατής σε ένα πάρτι, θα ήσασταν ικανός να μοιραστείτε τη διάθεση; Ενώ, όπως αναφέρει ο Heidegger, αν είστε *παρών* σε ένα πάρτι είναι δύσκολο να αντισταθείτε στο να μοιραστείτε την ευφορία ή την θλίψη της περιστασης.¹⁸ Παρόμοια, υπάρχει πάντα κάποια κοινή διάθεση στην τάξη και καθορίζει αυτό που έχει σημασία - αυτό που βιώνεται ως συναρπαστικό ή βαρετό, περίοπτο ή περιθωριακό, σχετικό ή άσχετο. Η σωστή διάθεση κρατά τους μαθητές σε εμπλοκή δίνοντάς τους μια αίσθηση του τι είναι σημαντικό.

Σαν καλός δάσκαλος ο Blair είναι ευαίσθητος στην διάθεση που επικρατεί στην τάξη του. Γράφει:

Όταν απέκτησα μεγαλύτερη εμπειρία στις διαλέξεις, άρχισα να έχω μια αίσθηση της τάξης όχι απλώς σαν μιας συλλογής μαθητών αλλά ως σύνολο σαν μια

μοναδική οντότητα. Νοιώθω ότι η τάξη ως σύνολο είναι προσεκτική, ή ανταποκρινόμενη ή μη ανταποκρινόμενη, ή φιλική, ή σκεπτικιστική κ.λ.π. Το συναίσθημα αυτό δεν είναι απλά το άθροισμα κάποιων μαθητών που εμφανίζονται κατ'αυτόν τον τρόπο, αλλά είναι ένα είδος γενικού συναισθήματος. Μπορώ να νοιώσω αυτό το συναίσθημα χωρίς την αίσθηση οποιουδήποτε συγκεκριμένου μαθητή που εκφράζει αυτά τα χαρακτηριστικά. Δεν νομίζω πως οποιοδήποτε μηχανήμα τηλεπικοινωνιών θα μπορούσε να με κάνει να νοιώσω αυτό το συναίσθημα όταν βλέπω το ακροατήριο από απόσταση.

Κάποιος μπορεί να έχει μια αίσθηση της σημασίας και του είδους των περίπλοκων αλληλεπιδράσεων που ο Blair τόσο απτά περιγράφει θεωρώντας το γεγονός ότι οι άνθρωποι πληρώνουν 60 δολάρια για μια θέση σε μια θεατρική παράσταση ακόμη κι αν μπορούν να δουν μια ταινία με λιγότερο από το ένα πέμπτο. Αυτό προφανώς έχει κάτι να κάνει με το να βρίσκεται κανείς με τους ηθοποιούς παρόντες. Πιθανώς, οι ηθοποιοί, σαν καλοί ομιλητές, κάθε στιγμή περίπλοκα και πολύ ασυνείδητα, προσαρμόζονται στις αποκρίσεις του ακροατηρίου και έτσι ελέγχουν και εντείνουν την διάθεση στο θέατρο. Έτσι, η συν-παρουσία του ακροατηρίου και του ηθοποιού, παρέχει στο ακροατήριο την δυνατότητα της άμεσης αλληλεπίδρασης, με τον ηθοποιό και είναι σαφές ότι αυτή η επικοινωνία μεταξύ ηθοποιών και ακροατηρίου είναι που ζωντανεύει την παράσταση. Ακόμη ο θεατής στο θέατρο μπορεί να διαλέξει σε ποιόν θα εστιαστεί ενώ σε μια ταινία αυτή η επιλογή έχει γίνει από τον σκηνοθέτη. Έτσι ο θεατρικός θεατής είναι ενεργά εμπλεκόμενος σε αυτό που συμβαίνει μπροστά του, και αυτό συνεισφέρει στην αίσθηση που έχει ότι είναι παρόν στον ίδιο κόσμο με τους ηθοποιούς.

Αυτή η άποψη της σημασίας της σωματικής παρουσίας εγείρει ένα νέο ερώτημα. Οι ταινίες και τα CD είναι διαφορετικά από τις θεατρικές παραστάσεις και τα κονσέρτα αλλά το καθένα, με τον τρόπο του, φαίνεται τόσο ενδιαφέρον όσο το ενσώματο αντίστοιχό του. Σαφώς, κάποιοι ηθοποιοί του θεάτρου μπορούν να μάθουν να παίζουν σε ταινίες και κάποιοι ζωντανοί εκτελεστές μπορούν να επιτύχουν σαν μουσικοί σε στούντιο ικανοί να παράγουν ένα έντονο αποτέλεσμα χωρίς ανάδραση από ένα ακροατήριο. Θα έπρεπε να είναι πιθανό, τότε, για έναν ομιλητή να χρησιμοποιήσει την ανάδραση από τις κάμερες και τα μικρόφωνα που δείχνουν τους από απόσταση μαθητές, για να εντάξει αυτούς τους μαθητές στην διάλεξη, χωρίς να χρειάζεται να διαχειριστεί την διάθεση στους απομακρυσμένους χώρους. Αυτή η δυνατότητα δεν μπορεί να αποκλειστεί εκ των προτέρων. Θα πρέπει να περιμένουμε να δούμε αν η από απόσταση εκπαίδευση θα γεννήσει ένα νέο είδος τηλεδασκάλων-δασκάλων-ηθοποιών του σινεμά που είναι τόσο αποτελεσματικοί όσο οι σύγχρονοι δάσκαλοι-ζωντανοί εκτελεστές.

Ακόμη αν ακολουθήσουμε την σύγκριση κινηματογραφικής ταινίας/ θεατρικού έργου μέχρι το τέλος, η ιδέα ότι ο τηλεδάσκαλος θα μπορούσε να εξισώσει το παντοδύναμο αποτέλεσμα ενός ικανού δασκάλου που είναι παρών στον ίδιο χώρο με τους μαθητές του μοιάζει απίθανη. Χωρίς την αίσθηση της διάθεσης στο χώρο καθώς και του κοινού κινδύνου, η σχέση των μαθητών με έναν κινηματογραφικό ηθοποιό δάσκαλο σχεδόν σίγουρα θα είναι λιγότερο έντονη από αυτή των μαθητών και δασκάλων που αντιδρούν ο ένας στην παρουσία του άλλου. Έτσι, φαίνεται ότι δεδομένου του μοντέλου ικανοτήτων που πρότεινα στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, στον τομέα της εκπαίδευσης τουλάχιστον, κάθε τεχνολογική πρόοδος που καθιστά την εκπαίδευση πιο οικονομική και πιο ευέλικτη, κάνοντας τον δάσκαλο και τον μαθητή λιγότερο άμεσα παρόντες μεταξύ τους, κάνει την διδασκαλία λιγότερο αποτελεσματική. Θα

περίμενε κανείς να δει μια μείωση στην συμμετοχή και την αποτελεσματικότητα, από τη φροντιστηριακή διδασκαλία στη διδασκαλία στην τάξη, σε μεγάλες αίθουσες διαλέξεων, σε αλληλεπιδραστικά βίντεο, σε ασύγχρονες σειρές μαθημάτων βασισμένες στο δίκτυο.

Δεδομένης της αλληλεξάρτησης της οικονομίας και της δύναμης, φαίνεται να μπορούμε να καταλήξουμε σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα δύο επιπέδων όπου αυτοί που μπορούν να το αντέξουν θα πληρώνουν πέντε φορές περισσότερο απ' όση οι μαθητές της από απόσταση διδασκαλίας, προκειμένου να βρίσκονται παρουσία των καθηγητών τους. Αυτό θα ισοδυναμούσε με έναν ελιτισμό όχι πολύ διαφορετικό από τον αγγλικό ελιτισμό της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ έναντι των άλλων πανεπιστημίων που δεν έχουν φροντιστήρια - τον ίδιο ακριβώς ελιτισμό που, σύμφωνα με τον Hundt, η δημοκρατική ομοιομορφία που δημιουργήθηκε από την μάθηση από απόσταση υποτίθεται πως θα εξαλείψει.

Η κατωτερότητα της μάθησης από απόσταση σε κολεγιακό επίπεδο μοιάζει σαφής, αλλά τι θα λέγαμε για την επαγγελματική και μεταπτυχιακή διδασκαλία που θεωρείται ότι είναι η ισχύς του Internet; Μια μελέτη των πλεονεκτημάτων της συνεχούς εκπαίδευσης στο Internet απεικονίζει την αοριστολογία και τη λανθασμένη αισιοδοξία που είναι χαρακτηριστική του πεδίου.

Η κατανεμημένη εκπαίδευση περικλείει την από απόσταση εκπαίδευση αλλά προχωρά παραπέρα στο να φανταστεί μια συνολική αποκέντρωση των εκπαιδευτικών πόρων σε αρθρωτά στοιχεία ενός τέλει σχηματισμού τα οποία μπορούν να ξανασυναρμολογηθούν από οποιοδήποτε οργανισμό και επιχείρηση που πιστοποιεί την επίτευξη ποιοτικής μάθησης (πιστοποιητικά και πτυχία). Το αποτέλεσμα θα έπρεπε να είναι ένα πλούσιο κατάλληλο εκπαιδευτικό περιβάλλον οικονομικά ανεκτό που ενοποιεί την μέσω δικτύου παράδοση εκπαιδευτικού υλικού και των ασύγχρονων και σύγχρονων συζητήσεων μεταξύ εκπαιδευτικών κοινοτήτων μαθητών, των ειδημόνων μεντόρων τους και των εκπαιδευτικών και επαγγελματικών τους συμβούλων.¹⁹

Τέτοιοι ισχυρισμοί χάνουν τελείως το νόημα της καθοδήγησης και της μαθητείας. Όπως έχουμε ήδη δει, ο ρόλος του εξειδικευμένου γνώστη είναι να περάσει στον μαθητευόμενο την ικανότητα να εφαρμόσει την θεωρία κάποιου τομέα στον πραγματικό κόσμο. Αλλά κάποιος θα μπορούσε να αναρωτηθεί, γιατί δεν καταγράφουμε τον εξειδικευμένο γνώστη στην δουλειά και να αναμεταδώσουμε την εικόνα του στους τηλεμαθητευόμενους του; Για παράδειγμα, γιατί να μην βάλουμε απλά μια κάμερα στο κεφάλι ενός γιατρού που διδάσκει τους ειδικευόμενους στις επισκέψεις σε ασθενείς και να τον καλωδιώσουμε με ένα μικρόφωνο έτσι ώστε οι τηλεειδικευόμενοι να μπορούν να δουν και ακούσουν αυτά που ο γιατρός και οι παρόντες ειδικευόμενοι βλέπουν και ακούν;

Τι, αν μη τι άλλο χάνουν οι τηλεειδικευόμενοι; Η απάντηση βρίσκεται πάλι στην εμπάθυνση στο πλαίσιο. Μια κάμερα στηριγμένη στο μέτωπο του γιατρού, θα έδειχνε πράγματι όπου αυτός εστίαζε την προσοχή του, και έτσι οι τηλε-ειδικευόμενοι θα μπορούσαν να δουν ίσως και καλύτερα από τους πραγματικά παρόντες στο νοσοκομείο αυτό που ο γιατρός βλέπει τη δεδομένη στιγμή. Αλλά το πρόβλημα είναι ότι η ανταπόκριση του γιατρού στην όλη κατάσταση είναι αυτό που καθορίζει σε ποιες λεπτομέρειες δίνει σημασία και εστιάζεται. Η κάμερα στο κεφάλι του γιατρού, επομένως, θα έδειχνε στους εξ' αποστάσεως μαθητές ακριβώς ποιο χαρακτηριστικό

της κατάστασης του ασθενούς έβλεπε ο γιατρός, αλλά όχι το υπόβαθρο που οδήγησε το χαρακτηριστικό αυτό να ξεχωρίσει ώστε ο γιατρός να εστιάσει σε αυτό. Ο τηλεειδικευόμενος, σίγουρα θα μάθαινε κάτι από μια τηλεοπτική εικόνα αυτού στο οποίο ο γιατρός δίνει προσοχή, αλλά δεν θα μπορούσε να παρέμενε πάντα δέσμιος των συνθηκών προσοχής του γιατρού, ακριβώς όπως σε μια τηλεδιάσκεψη ο καθηγητής είναι δέσμιος του χειριστή της κάμερας και του μηχανικού ήχου στην απομακρυσμένη αίθουσα διδασκαλίας. Επιπλέον, η ικανότητα της εστίασης στο πιο σπουδαίο είναι μία από τις πιο σημαντικές δεξιότητες που ο ειδικευόμενος στη διάγνωση πρέπει να μάθει.

Γιατί λοιπόν να μην έχουμε επίσης μια κάμερα και μικρόφωνο που να γράφουν και να αναμεταδίδουν ολόκληρο το περιβάλλον της σκηνής του νοσοκομείου; Ο τηλεειδικευόμενος τότε θα μπορούσε να κοιτάζει σε μια οθόνη με παράθυρα, και το υπόβαθρο και αυτό στο οποίο εστιάζει την προσοχή του ο γιατρός και έτσι να μάθει να παρατηρεί εκείνα τα χαρακτηριστικά της συνολικής σκηνής που προκαλούν την προσοχή του γιατρού.

Εδώ, όπως και στην περίπτωση της αίθουσας διδασκαλίας, το κακό βρίσκεται στις φαινομενολογικές λεπτομέρειες. Για τον γιατρό που είναι στην πράξη εμπλεκόμενος στην κατάσταση, δεν είναι σαν να είχε δύο απόψεις-η μια ευρυγώνια άποψη της μη ερμηνευμένης κατάστασης, και η άλλη ένα κοντινό πλάνο των λεπτομερειών στις οποίες εστιάζεται. Έχοντας γίνει κυρίαρχος της διαγνωστικής, ο γιατρός έμαθε να βλέπει μια ήδη ερμηνευμένη κατάσταση στην οποία συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και πλευρές αυθόρμητα προβάλλουν ως σημαντικά, ακριβώς όπως, όταν κάποιος εξοικειώνεται με μια ξένη πόλη, παύει να κοιτάει μπερδεμένος τα κτίρια και τους δρόμους και αναπτύσσει αυτό που ο Merleau-Ponty αποκαλεί οικεία φυσιognωμία. Ο ειδικευόμενος προσπαθεί, μεταξύ άλλων, να αποκτήσει ακριβώς τη φυσιognωμική αντιληπτική κατανόηση του γιατρού.

Γιατί λοιπόν, αν ο ειδικευόμενος, βλέπει τη συσχέτιση μεταξύ της μη ερμηνευμένης σκηνής που βρίσκεται στη μισή οθόνη και των σχετικών χαρακτηριστικών στο άλλο μισό, δεν θα μπορούσε να αποκτήσει τη φυσιognωμική κατανόηση του γιατρού; Ακριβώς γιατί η τεχνολογία στερεί από τον μαθητευόμενο την σωματική εμπλοκή σε ένα επικίνδυνο πραγματικό περιβάλλον όπου θα πρέπει να ερμηνεύσει την σκηνή μόνος του και να μάθει από τα λάθη του. Ο Merleau-Ponty θα ισχυριζόταν ότι, αν κανείς δεν έχει την εμπειρία στην εστίαση στις λεπτομέρειες που, βάσει προϋπάρχουσας εμπειρίας, έρχονται να αποσπάσουν την προσοχή του, και τότε να ανακαλύψει με τον σκληρό τρόπο τότε κάποιος είναι σωστός και τότε έχει λάθος όσον αφορά τις σχετικές λεπτομέρειες, δεν θα βρει ποτέ ότι η σκηνή αποκτά όλο και περισσότερο πλήρες νόημα. Έτσι ο τηλεεκπαιδευόμενος δεν θα μάθει να ανταποκρίνεται στην συνολική σκηνή με το να οδηγείται να εστιάζεται σε αυτό που είναι σημαντικό. Αλλά αυτό ακριβώς είναι που πρέπει να μάθει ο ειδικευόμενος αν θέλει να γίνει έμπειρος διαγνώστης.

Στην πραγματική κατάσταση μάθησης, όπου ο ασθενής, ο γιατρός, και οι ειδικευόμενοι είναι άμεσα παρόντες, οι μαθητευόμενοι γιατροί μπορούν να μετακινήσουν την προσοχή τους σε νέες λεπτομέρειες που θεωρούν σημαντικές και μετά να διαπιστώσουν αν ήταν σωστοί ή έχασαν κάτι σημαντικό. Αν τότε εμπλέκονται έτσι, με κάθε επιτυχία και αποτυχία, η συνολική οργάνωση του υποβάθρου τους αλλάζει ώστε σε μελλοντικές συναντήσεις ένα διαφορετικό

σύμπτωμα να προβάλλει ως σημαντικό. Υπάρχει συνεπώς μια διαρκώς εμπλουτιζόμενη αλληλεπίδραση μεταξύ των λεπτομερειών και της συνολικής σημασίας της κατάστασης. Ο Merleau-Ponty αποκαλεί αυτό το είδος ανάδρασης ανάμεσα στις πράξεις κάποιου και τον αντιληπτό κόσμο, τόξο σκοπιμότητας.²⁰ Και σημειώνει ότι αυτό λειτουργεί μόνο όταν ο αυτός που αντιλαμβάνεται χρησιμοποιεί το σώμα του από την άποψη του «Μπορώ» δηλαδή, σε αυτή την περίπτωση, αν ελέγχει το που κοιτάει.

Έτσι, για να μάθει να βλέπει αυτό που βλέπει ο γιατρός, ο τηλεειδικευόμενος πρέπει να είναι ικανός να ελέγχει την διεύθυνση στην οποία δείχνει κάθε κάμερα και το πώς κάθε κάμερα εστιάζει προς τα μέσα ή προς τα έξω. Μετά απ' όλα αυτά, έχοντας μονάχα μεγάλη παθητική εμπειρία, με το να βλέπει αγώνες ποδοσφαίρου στην τηλεόραση για παράδειγμα, μπορεί κανείς να γίνει ικανός στο να παρακολουθεί την μπάλα ακόμη και να προβλέπει και να ερμηνεύει το παιχνίδι. Έτσι θα μπορούσε κάλλιστα κανείς να σκεφτεί ότι με την προσθήκη του ελέγχου προς τα πού κοιτά, θα καθιστούσε ικανό τον τηλεμαθητή να αποκτήσει μια έμπειρη αίσθηση για οποιοδήποτε τομέα ικανοτήτων. Σε μια τόσο ιδανική κατάσταση μάθησης από απόσταση, μήπως κάτι απαραίτητο για μάθηση θα έμενε απ' έξω;

Όπως είδαμε στο κεφάλαιο 2, ο μαθητής γίνεται ειδήμονας αντιδρώντας σε συγκεκριμένες καταστάσεις και παίρνοντας στα σοβαρά τα αποτελέσματα. Στη βάση επαρκούς τέτοιας εμπειρίας, το μυαλό του αρχάριου σταδιακά συνδέει την αντίληψη με την δράση έτσι ώστε, σε μια κατάσταση παρόμοια με μια την οποία έχει ήδη βιώσει, ο δρων, αμέσως δίνει μια απάντηση παρόμοια με αυτή που είχε δούλεψει την τελευταία φορά που ο μαθητής βρισκόταν σε αυτό τον τύπο κατάστασης. Αλλά αυτό απαιτεί ότι οι μαθησιακές καταστάσεις στις οποίες αποκτά κανείς μια ικανότητα να είναι αρκετά παρόμοιες με τις πραγματικές καταστάσεις έτσι ώστε οι απαντήσεις που μαθαίνει κανείς στην εκπαίδευση εξακολουθούν να ισχύουν στον πραγματικό κόσμο.

Έτσι οποιαδήποτε μορφή τηλεμάθησης, είτε είναι αλληλεπιδραστική είτε όχι, πρέπει να αντιμετωπίσει μια τελική πρόκληση. Μπορεί η τηλεπαρουσία να αναπαράγει την αίσθηση του να βρίσκεται κανείς στην κατάσταση έτσι ώστε αυτό που μαθαίνεται να μεταφέρεται στον πραγματικό κόσμο; Έμπειροι καθηγητές και φαινομενολόγοι συμφωνούν πως η απάντηση είναι 'όχι'. Για να δει κανείς σε μια άκαμπτη και ακραία μορφή το είδος της ενσώματης παρουσίας την οποία οποιαδήποτε προσπάθεια αναμετάδοσης της πλήρους παρουσίας δεν μπορεί να συλλάβει, βοηθά να πάρουμε ένα παράδειγμα από ένα σωματικό άθλημα όπως το ποδόσφαιρο.

Ο Barry Lamb προπονητής αμυντικών παικτών για την ομάδα ράγκμπι του Brigham Young University, πρώην διεθνής αμυντικός του Santa Barbara CC(1973-74), αναφέρει τα ακόλουθα:

Οι παίκτες μας μπορούν να μάθουν πάρα πολλά βλέποντας ταινίες αλλά μέχρι ενός σημείου. Είναι δύσκολο να πει κανείς ακριβώς τι είναι αυτό που δεν μπορείς να μάθεις βλέποντας ταινίες, αλλά ένας καλός παίκτης μαθαίνει να νοιώθει την συνολική κατάσταση και να κάνει πράγματα ενστικτωδώς που δεν έχουν νόημα αν μονάχα κοιτά αυτό που μπορεί να δει σε μια ταινία. Οι περισσότερες ταινίες με παιχνίδια δεν παίρνονται φυσικά από την πλευρά του παίκτη. Αλλά ακόμη κι αν μπορούσε να διορθωθεί αυτό, το βάθος του γηπέδου δεν είναι ποτέ το ίδιο στην ταινία όπως είναι στην πραγματική ζωή.²¹ Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορείς πραγματικά να μάθεις να βλέπεις το γήπεδο με τον σωστό τρόπο ή να έχεις μια

αίσθηση για τον ρυθμό του αγώνα. Επιπλέον, υπάρχουν περισσότερα πράγματα για να μάθει κανείς πώς να βλέπει να αναπτύσσεται ένα παιχνίδι από το να έχει μόνο το κεφάλι ή τα μάτια του στραμμένα στη σωστή διεύθυνση. Οι παίκτες μας χρειάζεται να μάθουν πώς να χρησιμοποιούν την περιφερειακή τους όραση για να έχουν μια αίσθηση για το τι συμβαίνει γύρω τους, και αυτό που η περιφερειακή τους όραση τους λέει, τους κάνει να βλέπουν τι συμβαίνει μπροστά τους διαφορετικά.²² Επιπλέον οι συγκινήσεις του παιχνιδιού αλλάζουν το πώς βλέπει ένας παίκτης το γήπεδο, και αυτά δεν είναι πράγματα για τα οποία μπορεί κανείς να αποκτήσει αίσθηση από την ταινία.

Ένας άλλος τρόπος για να δούμε πώς η ταινία είναι πολύ στείρα για να διδάξει οτιδήποτε οι παίκτες χρειάζονται να μάθουν είναι παρατηρώντας ότι οι αντίπαλοι παίκτες δεν απειλούν στην ταινία με τον ίδιο τρόπο που απειλούν στην πραγματική ζωή. Το γεγονός ότι υπάρχουν έντεκα παίκτες μπροστά σου που θέλουν να σε τραυματίσουν σε κάνει πραγματικά να βλέπεις και να καταλαβαίνεις τα πράγματα διαφορετικά.

Συνολικά, το να μάθει κανείς να κάνει το σωστό, κάτι που μερικές φορές δεν έχει νόημα, είναι κάτι που μπορεί μόνο να συμβεί όταν ένα άτομο βιώνει μια παρούσα κατάσταση ξανά και ξανά είτε στην εξάσκηση είτε στην πραγματική ζωή.²³

Όλα αυτά υποδεικνύουν ότι οι μαθητές από απόσταση που κοιτούν μια περιβάλλουσα οθόνη και ακούνε στερεοφωνικό ήχο θα ήταν ικανοί να αναπτύξουν ένα βαθμό επάρκειας. Έτσι ένας ειδικευόμενος θα μπορούσε να γίνει επαρκής γνώστης αναγνωρίζοντας ότι και ίσως προβλέποντας πολλά από τα συμπτώματα που ο γιατρός ανέφερε, ακριβώς όπως ένας φανατικός τηλεθεατής, μπορεί να μάθει να αναγνωρίζει και να προβλέπει πολλά από τα παιχνίδια στο γήπεδο ποδοσφαίρου. Επιπλέον, αν ο μαθητής μπορούσε να δει τη σκηνή που αναμεταδίδεται από κάμερες τοποθετημένες ακριβώς όπου ο παρών ενσώματος μαθητής θα ήταν τοποθετημένος κανονικά, θα μπορούσε ακόμη και να γίνει ικανός να αποκτήσει βαθιά γνώση του αντικειμένου. Αλλά τέτοιοι μαθητές εξ' αποστάσεως θα έχαναν πάλι την εμπειρία που έρχεται από την άμεση ανταπόκριση στις επικίνδυνες και αντιληπτικά πλούσιες καταστάσεις που παρουσιάζει ο κόσμος. Χωρίς την εμπειρία των ενσώματων επιτυχιών και αποτυχιών σε πραγματικές καταστάσεις, τέτοιοι μαθητές δεν θα ήταν ικανοί να αποκτήσουν την ικανότητα ενός ειδήμονα που ανταποκρίνεται αμέσως στις παρούσες καταστάσεις με ένα κυρίαρχο τρόπο. Έτσι πρέπει να καταλήξουμε ότι η εμπειρογνωμοσύνη δεν μπορεί να αποκτηθεί στον αποσωματοποιημένο κυβερνοχώρο. Αντίθετα με την άποψη των ζηλωτών της μάθησης από απόσταση, η μαθητεία μπορεί να λάβει χώρα μόνο στις κοινές καταστάσεις του σπιτιού, του νοσοκομείου, του γηπέδου, του εργαστηρίου και των τόπων παραγωγής χειροτεχνιών. Η μαθητεία από απόσταση είναι ένα σχήμα οξύμωρο.

Άπαξ και δούμε ότι υπάρχει τρόπος να είμαστε απ' ευθείας παρόντες στα πράγματα και στους ανθρώπους, πράγμα που έχει αρνηθεί ο Καρτέσιος και όλη η μοντέρνα φιλοσοφία, βλέπουμε ότι κάλλιστα μπορεί να υπάρχουν βασικοί περιορισμοί στην τηλεπαρουσία που φτάνουν πολύ πιο πέρα από τα προβλήματα της διδασκαλίας από απόσταση. Όπου αφορά την παρουσία ανθρώπων παρά αντικειμένων, αισθανόμαστε μια κρίσιμη διαφορά ανάμεσα σε αυτά στα οποία έχουμε πρόσβαση μέσω των απομακρυσμένων μας αισθήσεων της ακοής, όρασης κ.λ.π. και της πλήρως ενσώματης παρουσίας που είναι κυριολεκτικά μέχρι εκεί που φτάνει το χέρι μας. Αυτή η πλήρως ενσώματη παρουσία είναι περισσότερη από το συναίσθημα του να είμαι παρών στη θέση του βραχίονα ενός ρομπότ και να ελέγχω από απόσταση

διαμέσου αλληλεπίδρασης πραγματικού χρόνου. Ούτε είναι απλά θέμα να δώσουμε στα ρομπότ αισθητήρες επιφάνειας έτσι ώστε μέσω αυτών των προσθέσεων να μπορούμε να αγγίζουμε άλλους ανθρώπους που βρίσκονται σε απόσταση. Ακόμη και η πιο τρυφερή αλληλεπίδραση ανθρώπου-ρομπότ δεν θα είναι ποτέ σαν χάδι ούτε κάποιος θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει επιτυχώς ένα λεπτεπίλεπτα χειριζόμενο και ευαίσθητο στην αφή βραχίονα ρομπότ για να αγκαλιάσει το παιδί του. Αυτό που κάνουν οι αγκαλιές για τους ανθρώπους, είμαι απολύτως σίγουρος πως δεν το κάνουν οι τηλεαγκαλιές. Και οποιαδήποτε πράξη στενών σχέσεων διαμέσου οποιουδήποτε είδους ρομποτικής πρόσθεσης θα ήταν σίγουρα εξ' ίσου αλλόκοτη αν όχι αισχρή. Ακόμη κι αν η τηλετεχνολογία μας πάει πέρα από την φαντασία του E.M. Forster έτσι ώστε τελικά να μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τηλεχειριζόμενους ρομποτικούς βραχίονες και χέρια για να αγγίζουμε άλλους ανθρώπους, αμφιβάλλω για το ότι οι άνθρωποι μπορούσαν να έχουν μια αίσθηση του πόσο πολύ να εμπιστευτούν ο ένας τον άλλο ακόμη κι αν μπορούσαν να ατενίσουν ο ένας τα μάτια του άλλου στις αντίστοιχες οθόνες τους, ενώ ταυτοχρόνως χρησιμοποιούν τους ρομποτικούς τους βραχίονες για να ανταλλάξουν χειραψία με τα ρομποτικά τους χέρια.

Ίσως μια μέρα, θα πάψει να μας λείπει αυτό το είδος σωματικής επαφής και το άγγιγμα ενός άλλου ανθρώπου να θεωρείται αγενές ή απαίσιο. Ο E.M. Forster οραματίζεται ένα τέτοιο μέλλον στην ιστορία του:

Όταν η Vashti λοξοδρόμησε από τις ηλιακτίδες με μια κραυγή[η αεροσυνοδός] συμπεριφέρθηκε βαρβαρικά-έβαλε το χέρι της να την σταθεροποιήσει. 'Πως τολμάς!' αναφώνησε η επιβάτης, 'ξεχνίσαι!' Η γυναίκα μπερδεύτηκε και ζήτησε συγνώμη που δεν την άφησε να πέσει. Οι άνθρωποι ποτέ δεν αγγίζουν ο ένας τον άλλο. Η συνήθεια είχε γίνει άχρηστη εξ' αιτίας της Μηχανής.²⁴

Προς το παρόν, όμως οι επενδυτές τραπεζίτες, ξέρουν ότι προκειμένου να κάνουν δύο διευθύνοντες συμβούλους να εμπιστευτούν ο ένας τον άλλο αρκετά ώστε να συγχωνεύσουν τις εταιρίες τους, δεν είναι αρκετό να κάνουν πολλές τηλεδιασκέψεις. Πρέπει να ζήσουν μαζί για αρκετές ημέρες αλληλεπιδρώντας σε ένα κοινό περιβάλλον, και είναι πολύ πιθανό ότι τελικά θα κάνουν την συμφωνία κατά τη διάρκεια του δείπνου.²⁵

Φυσικά, υπάρχουν πολλά είδη εμπιστοσύνης, και η εμπιστοσύνη που έχουμε ότι ο ταχυδρομικός υπάλληλος θα παραδώσει την αλληλογραφία μας δεν απαιτεί να τον κοιτάξουμε στα μάτια ούτε να του σφίξουμε το χέρι. Το είδος εμπιστοσύνης που απαιτεί τέτοια σωματική επαφή είναι η πίστη μας ότι κάποιος θα ενεργήσει ευμενώς προς τα ενδιαφέροντά μας, ακόμη κι όταν κάνοντας το αυτό θα είναι εναντίον του δικού του συμφέροντος.²⁶

Ποια είναι η σύνδεση μεταξύ τέτοιας εμπιστοσύνης και ενσώματης παρουσίας; Ίσως η αίσθηση που έχουμε για την εμπιστοσύνη πρέπει να στηρίζεται στην αίσθηση της ασφάλειας και του να είμαστε καλά που ο καθένας από εμάς πιθανώς βίωσε ως μωρό στα χέρια αυτού που τον φρόντιζε.²⁷ Η αίσθηση που είχαμε για την πραγματικότητα τότε, δεν είναι απλά η ετοιμότητα πτήσης ενός κυνηγημένου ζώου. Θα μπορούσε ακόμη να είναι το αίσθημα της χαράς και ασφάλειας να νοιάζεται κάποιος για σένα. Αν είναι έτσι, οι πιο σύνθετες μορφές τηλεπαρουσίας μπορεί κάλλιστα να μοιάζουν απομακρυσμένες και ίσως αισχρές αν όχι με κάποιο τρόπο συνδεδεμένες με την

αίσθηση που έχουμε της ζεστής, περιβάλλουσας εγκύτητας ενός ανθρωπίνου σώματος με σάρκα και αίμα.

Επιπλέον, φαίνεται ότι για να εμπιστευτείς κάποιον πρέπει να γίνεις τρωτός σε αυτόν ή αυτήν και αυτοί πρέπει να γίνουν τρωτοί σε εσένα. Ένα κομμάτι της εμπιστοσύνης βασίζεται στην εμπειρία ότι ο ένας δεν εκμεταλλεύεται την τρωτότητα του άλλου. Πρέπει να είμαι στο ίδιο δωμάτιο με κάποιον και ξέρω ότι μπορεί να με τραυματίσουν σωματικά ή να με εξευτελίσουν δημόσια και παρατηρώ πως δεν το κάνουν προκειμένου να νοιώσω ότι μπορώ να τους εμπιστευτώ και να γίνω τρωτός σε αυτούς με άλλους τρόπους.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η τηλεπαρουσία μπορεί να παράσχει κάποια αίσθηση εμπιστοσύνης, αλλά μοιάζει να είναι μια πολύ αδύναμη αίσθηση. Ίσως στον μελλοντικό κόσμο του Internet θα προτιμάμε την τηλεπαρουσία από την απόλυτη απομόνωση όπως οι πίθηκοι του Harlow που ελλείπει μιας πραγματικής μητέρας, αποφεύγουν ηθελημένα την μεταλλική ‘μητέρα’ και προσκολλώνται απελπισμένα στο απορροφητικό ύφασμα-παρ’ όλο που δεν έχουν γνωρίσει ποτέ την άνεση και την ασφάλεια των χεριών μιας πραγματικής μητέρας.²⁸

Όχι ότι αυτόματα εμπιστευόμαστε οποιονδήποτε μας αγκαλιάζει. Το αντίθετο. Ακριβώς όπως για τον Merleau-Ponty είναι μόνο στο υπόβαθρο της ενσώματης πίστης μας στην παρουσία και πραγματικότητα του αντιληπτού κόσμου που μπορούμε να αμφιβάλλουμε για την πραγματικότητα κάποιας συγκεκριμένης αντιληπτής εμπειρίας, έτσι μοιάζουμε να έχουμε μια βαθιά προδιάθεση να εμπιστευόμαστε αυτούς που μας αγγίζουν τρυφερά, και μόνο στη βάση αυτής της ‘Untrust’ είναι που μπορούμε να είμαστε δύσπιστοι σε κάποια συγκεκριμένη περίπτωση. Αν έλειπε αυτή η βαθιά πίστη, όπως θα συνέβαινε απαραίτητα στον κυβερνοχώρο, μπορεί να τείναμε να γίνουμε φιλόποπτοι ως προς την αξιοπιστία κάθε κοινωνικής αλληλεπίδρασης και να συγκρατήσουμε την εμπιστοσύνη μας μέχρι να επιβεβαιώσουμε τη δικαιολόγησή της. Ένας τέτοιος σκεπτικισμός θα περιέπλεκε αν όχι δηλητηρίαζε κάθε ανθρώπινη αλληλεπίδραση.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Είδαμε μέχρι τώρα ότι η αίσθηση μας για την πραγματικότητα των πραγμάτων και των ανθρώπων και η ικανότητά μας να αλληλεπιδρούμε αποτελεσματικά με αυτούς εξαρτώνται από τον τρόπο που το σώμα μας δουλεύει σιωπηλά στο υπόβαθρο. Η ικανότητά να έχει λαβή των πραγμάτων παρέχει την αίσθηση που έχουμε για την πραγματικότητα γι αυτό που κάνουμε και γι αυτό που είμαστε έτοιμοι να κάνουμε. Αυτό με τη σειρά του μας δίνει μια αίσθηση της δύναμης και της τρωτότητάς μας στην επικίνδυνη πραγματικότητα του φυσικού κόσμου. Επιπλέον, η ικανότητα του σώματος να εκμηδενίζει αυτό που είναι σημαντικό και μετά να διατηρεί αυτή την κατανόηση στην υποκείμενη γνώση μας, μας καθιστά ικανούς να αντιληφθούμε όλο και περισσότερες εκλεπτυσμένες καταστάσεις και να ανταποκρινόμαστε με όλο και περισσότερη ικανότητα. Η ευαισθησία του στην διάθεση, διευρύνει την κοινή κοινωνική μας κατάσταση και κάνει τους ανθρώπους και τα πράγματα να έχουν σημασία για μας. Και αυτή η τάση του να ανταποκρίνεται θετικά στην άμεση εμπλοκή με άλλα σώματα, αποτελεί τη βάση της αίσθησης που έχουμε για την εμπιστοσύνη και έτσι στηρίζει τον διαπροσωπικό μας κόσμο. Όλα αυτά το σώμα μας

τα κάνει χωρίς προσπάθεια, διαπεραστικά και με επιτυχία που μετά βίας το καταλαβαίνουμε. Γι αυτό είναι τόσο εύκολο να σκεφτούμε ότι στον κυβερνοχώρο θα μπορούσαμε να κάνουμε χωρίς αυτό, και γιατί στην πραγματικότητα θα ήταν αδύνατο να γίνει αυτό.